

TASHKILOTLARDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH.

Shoikromova Munisa Shoorif qizi**shoikromovamunisa@gmail.com****Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti****Psixologiya va sotsiologiya kafedrasi sotsiologiya yo'nalishi talabasi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20324359>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi kurashishning mazmuni, asosiy tamoyillari va zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Korrupsiyaning tashkilot faoliyatiga salbiy ta'siri, uning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini hamda korrupsiyani oldini olish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, ochiqlik, shaffoflik, ichki nazorat tizimi, huquqiy madaniyat va etik me'yorlarning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ahamiyati ochib beriladi. Maqolada davlat va nodavlat tashkilotlarida korrupsiyani kamaytirishga qaratilgan samarali chora-tadbirlar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, korrupsiyaga qarshi kurash, tashkilot, shaffoflik, ochiqlik, ichki nazorat, huquqiy madaniyat, etik me'yorlar, mansab suiiste'moli, javobgarlik, boshqaruv tizimi, korrupsion xavf.

Kirish. Bugungi kunda korrupsiya dunyo miqyosidagi eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. U jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy barqarorlik va davlat boshqaruvi samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, tashkilotlar faoliyatida korrupsion holatlarning yuzaga kelishi boshqaruv tizimining izdan chiqishiga, moliyaviy yo'qotishlarga hamda jamoatchilik ishonchining pasayishiga sabab bo'ladi. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashish masalasi zamonaviy tashkilotlar oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Tashkilotlarda korrupsiya ko'pincha mansab vakolatini suiiste'mol qilish, poraxo'rlik, manfaatlar to'qnashuvi va xizmat mavqeidan shaxsiy manfaat yo'lida foydalanish shakllarida namoyon bo'ladi. Bunday holatlar tashkilotning ichki intizomi, ish samaradorligi va ijtimoiy obro'siga jiddiy zarar yetkazadi. Shu sababli korrupsiyaning oldini olishda shaffof boshqaruv tizimini yaratish, ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va xodimlarning huquqiy hamda etik madaniyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi davrda ko'plab davlatlarda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus qonunlar, dasturlar va institutsional mexanizmlar joriy etilmoqda. O'zbekistonda ham korrupsiyaga qarshi kurashish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Tashkilotlarda ochiqlik va hisobdorlikni ta'minlash, raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish hamda jamoatchilik nazoratini kuchaytirish orqali korrupsion xavflarni kamaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mazkur maqolada tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi kurashishning sotsiologik va huquqiy jihatlari, korrupsiyaning asosiy sabablari hamda uni oldini olishning samarali usullari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Korrupsiya — mansab yoki xizmat vakolatidan shaxsiy manfaat yo'lida noqonuniy foydalanish bilan bog'liq salbiy ijtimoiy hodisadir. U tashkilotlar faoliyatida poraxo'rlik, xizmat mavqeini suiiste'mol qilish, manfaatlar to'qnashuvi, tanish-bilishchilik va noqonuniy moddiy manfaat olish shakllarida namoyon bo'ladi. Korrupsiya tashkilot boshqaruvi samaradorligini pasaytirib, iqtisodiy zarar hamda jamoatchilik ishonchining yo'qolishiga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasining O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuniga ko‘ra, korrupsiya — shaxsning o‘z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy yoxud o‘zga shaxslarning manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishidir.¹ Ushbu qonun korrupsiyaning oldini olish, unga qarshi kurashish va javobgarlik masalalarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy manba hisoblanadi.

Korrupsiyaning yuzaga kelishiga tashkilotlarda nazoratning sustligi, ochiqlik tamoyillarining yetarli emasligi, xodimlarning huquqiy madaniyati pastligi hamda moddiy manfaatdorlik omillari sabab bo‘ladi. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashishda tizimli va kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashkilotlarda korrupsiyaning oldini olish uchun, avvalo, shaffof boshqaruv tizimini yaratish zarur. Shaffoflik tashkilot faoliyatining ochiq va hisobdor bo‘lishini ta‘minlaydi. Ayniqsa, moliyaviy operatsiyalar, davlat xaridlari va kadrlar bilan ishlash jarayonlarida ochiqlikni ta‘minlash korrupsion xavflarni kamaytiradi.²

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni joriy etish ham korrupsiyaga qarshi kurashning samarali vositalaridan biri bo‘lib xizmat qilmoqda. Elektron hujjat aylanishi, onlayn xizmatlar va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari inson omili aralashuvini kamaytirib, noqonuniy harakatlarning oldini olishga yordam beradi.

Shuningdek, tashkilotlarda ichki nazorat va audit tizimini kuchaytirish muhim hisoblanadi. Ichki audit xodimlarning faoliyatini monitoring qilish, moliyaviy qonunbuzarliklarni aniqlash va xavflarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Bu borada xalqaro standartlarga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini qo‘llash ham ijobiy natija beradi.³

Korrupsiyaga qarshi kurashishda xodimlarning huquqiy va etik madaniyatini oshirish muhim omillardan biridir. Huquqiy madaniyat insonning qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va ularga rioya qilishini anglatadi. Etik madaniyat esa halollik, vijdonlilik, mas‘uliyat va adolat kabi axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi.

Max Weber o‘zining byurokratik boshqaruv nazariyasida tashkilot faoliyatining samaradorligi qat‘iy tartib-intizom, mas‘uliyat va qonun ustuvorligiga bog‘liq ekanligini ta‘kidlagan.⁴ Uning fikricha, tashkilotda aniq qoidalar va nazorat tizimining mavjudligi korrupsion holatlarning kamayishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, tashkilotlarda maxsus “Etika kodeksi”ni joriy etish, xodimlar uchun korrupsiyaga qarshi treninglar tashkil qilish va anonim murojaat tizimlarini yaratish ham muhim profilaktik choralar hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilib, davlat organlari va tashkilotlarda korrupsion xavflarni aniqlash hamda oldini olish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Shuningdek, davlat xizmatlari tizimini raqamlashtirish, elektron tender va davlat xaridlari platformalarini joriy etish orqali inson omilini kamaytirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu esa tashkilotlar faoliyatida shaffoflik va ochiqlikni ta‘minlashga xizmat qilmoqda.

¹ O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2017-yil 3-yanvar, O‘RQ-419-son. – 4-modda.

² Abdurahmonov Q. Davlat boshqaruvi va korrupsiyaga qarshi siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 56-bet.

³ Karimov B. Korrupsiyaga qarshi boshqaruv mexanizmlari. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 73-bet.

⁴ The Theory of Social and Economic Organization – New York: Oxford University Press, 1947. – p. 154.

Korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligi ko'p jihatdan jamiyatning huquqiy ongi, fuqarolarning faolligi va tashkilotlarda sog'lom boshqaruv muhitining shakllanishiga bog'liqdir. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va ma'naviy masala sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar. Tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi kurashish masalasi bugungi kunda davlat boshqaruvi va korporativ tizimning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, korrupsiya mavjud bo'lgan tashkilotlarda iqtisodiy samaradorlik pasayadi, boshqaruv sifati yomonlashadi hamda jamoatchilikning ishonchi susayadi. Ayniqsa, poraxo'rlik, manfaatlar to'qnashuvi va mansab vakolatini suiiste'mol qilish kabi holatlar tashkilot faoliyatining ochiqligi va adolatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, korrupsiyaning asosiy sabablaridan biri tashkilotlarda nazorat mexanizmlarining yetarli darajada ishlamasligi bilan bog'liqdir. Shuningdek, xodimlarning huquqiy savodxonligi va etik madaniyati past bo'lishi ham korrupsion xavflarning ortishiga olib keladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, tashkilotlarda elektron boshqaruv tizimlari, raqamli nazorat mexanizmlari va ochiq ma'lumotlar tizimining joriy etilishi korrupsion holatlarning kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, elektron tender tizimlari va onlayn monitoring platformalari inson omili aralashuvini kamaytirib, shaffoflikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.⁵

Bundan tashqari, tashkilotlarda “Etika kodeksi”ning joriy qilinishi, ichki audit tizimining mustahkamlanishi va anonim murojaat mexanizmlarining yo'lga qo'yilishi ham korrupsiyaning oldini olishda samarali vosita ekanligi aniqlandi. Max Weber va Edgar Schein kabi olimlarning nazariy qarashlari ham tashkilotlarda tartib-intizom, korporativ madaniyat va axloqiy qadriyatlarni kuchaytirish korrupsion holatlarni kamaytirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.⁶

Natijalar shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurashishda huquqiy, tashkiliy va ma'naviy choralarni uyg'un holda amalga oshirish eng samarali yondashuv hisoblanadi. Tashkilotlarda shaffof boshqaruv tizimini yaratish, xodimlarning huquqiy madaniyatini oshirish hamda jamoatchilik nazoratini kuchaytirish orqali korrupsion xavflarni sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi kurashish zamonaviy boshqaruv tizimining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Korrupsiya tashkilot faoliyatining samaradorligini pasaytirib, iqtisodiy zarar keltirishi bilan birga, uning jamiyatdagi obro'-e'tiboriga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli unga qarshi kurashish tizimli, kompleks va uzluksiz xarakterga ega bo'lishi lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaning oldini olishda shaffoflik, hisobdorlik, ichki nazorat tizimi va raqamli boshqaruv mexanizmlarining joriy etilishi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, elektron xizmatlar va avtomatlashtirilgan jarayonlar inson omilini kamaytirib, korrupsion xavflarni sezilarli darajada pasaytiradi.

Shuningdek, xodimlarning huquqiy va etik madaniyatini oshirish ham korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy shartlaridan biridir. Max Weber va Edgar Schein kabi olimlarning nazariyalari

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020-yil 29-iyun, PF-6013-son.

⁶ Organizational Culture and Leadership – San Francisco: Jossey-Bass, 2010. – p. 41.

ham tashkilotlarda tartib-intizom, korporativ madaniyat va qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lsa, korrupsion holatlar kamayishini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, korrupsiyaga qarshi kurashishda huquqiy, tashkiliy va ma'naviy choralarning uyg'un qo'llanilishi eng samarali yondashuv hisoblanadi. Bunday yondashuv tashkilotlarda sog'lom ish muhitini shakllantirib, ularning barqaror rivojlanishi va jamiyat oldidagi ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2017-yil 3-yanvar, O'RQ-419-son. – 12 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020-yil 29-iyun, PF-6013-son. – 8 b.
3. Organizational Culture and Leadership – San Francisco: Jossey-Bass, 2010. – 436 p.
4. The Theory of Social and Economic Organization – New York: Oxford University Press, 1947. – 436 p.
5. Corruption and Government – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 254 p.
6. The Ethics of Public Service – Washington: Georgetown University Press, 2005. – 312 p.
7. Abdurahmonov Q. Davlat boshqaruvi va korrupsiyaga qarshi siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 180 b.
8. Karimov B. Korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlari. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 165 b.
9. Ismoilov H. Davlat boshqaruvida shaffoflik va hisobdorlik. – Toshkent: Fan, 2022. – 142 b.
10. Yo'ldoshev M. Boshqaruv etikasi va huquqiy madaniyat. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 198 b.
11. Rasulov O. Ijtimoiy institutlar va korrupsiya. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 176 b.